

Микола ГЕНИК

РОЛЬ “ДЕКЛАРАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ СПРАВІ” 1977 РОКУ В ДОСЯГНЕННІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРИМИРЕННЯ

Проголошення “Декларації в українській справі” стало реакцією на підписання Гельсінських домовленостей 1975 р., появу третьої хвилі російської еміграції та посилення русифікації в УРСР. Декларація проголошувала взаємозв’язок між свободами всіх народів соціалістичного табору і підтримувала право українського народу на незалежність. Декларація дала потужний імпульс польсько-українському примиренню.

Ключові слова: польсько-українські відносини, польсько-українське примирення, декларація, еміграція.

Mykola GENYK

THE ROLE OF “DECLARATION ON UKRAINIAN ISSUE” OF 1977 IN ACHIEVING OF POLISH-UKRAINIAN RECONCILIATION

“Declaration on Ukrainian issue” was the reaction to signing of Helsinki Agreements in 1975, appearance of the third wave of Russian emigration and intensification of Russification in Ukrainian SSR. The Declaration proclaimed connection between freedom of all peoples of socialist camp and supported Ukrainian nation’s right to independence. The Declaration gave an impetus to Polish-Ukrainian reconciliation.

Key-words: Polish-Ukrainian relations, Polish-Ukrainian reconciliation, the declaration, emigration.

Основним змістом польсько-українських відносин другої половини ХХ ст. стало міжнаціональне примирення, яке ліквідувало потенційні можливості інспірації конфлікту двох найбільших народів соціалістичного табору, створило передумови для скоординованої боротьби за незалежність і суспільно-політичні трансформації. Складовими примирення були проблеми розробки нової конфігурації безпеки Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), вирішення питання кордонів, національних меншин та подолання міжнаціональних стереотипів. Значний внесок у досягнення польсько-українського примирення належить “Декларації в українській справі” 1977 р.

Про декларацію згадують багато авторів, які висвітлюють польсько-українські відносини та політичні концепції “Kultury”¹, однак комплексної публікації щодо передумов її прийняття та впливу на суспільно-політичні процеси не існує, що й зумовлює мету цієї публікації.

Декларація стала логічним закінченням еміграційного етапу польсько-українських дискусій щодо примирення. Необхідно зазначити, що Є. Гедройць виношував ідею подібної декларації з кінця 1940-х років. У листі до Є. Стемповського у квітні 1949 р. у зв’язку з провалом еміграційних польсько-українських міжурядових переговорів він пропонував проголошення заяви в українському питанні. “Йдеться про наше ставлення до української проблеми. Здається мені, що треба опрацювати коротку й основоположну декларацію, яка би принципово визначала, що це ставлення відірвано від тактики сьогодення і щоб проголосили її кілька осіб, які займалися цією проблемою і які мають моральне право голосу в цій справі”. Редактор передбачав, що декларація буде ворожо прийнята обома сторонами. “Але ця декларація безсумнівно стане колись початком для розв’язання чи врегулювання цих відносин, а якщо все провалиться, буде принаймі доказом, що було кілька розсудливо мислячих осіб”. Сигнатаріями декларації Є. Гедройць пропонував Є. Стемповського, С. Вінченза, Г. Юзевського, П. Дуніна-Борковського, Т. Пелчинського². Є. Гедройць пропонував Є. Стемповському опрацювати текст декларації. Однак на тому етапі цей проект залишився нереалізованим.

Проголошення “Декларації в українській справі” відбулося в інших суспільно-політичних умовах і стало реакцією на підписання Гельсінських домовленостей 1975 р., актуалізацію проблеми Східної Європи в період президентських виборів у США, виникнення опозиційних рухів у регіоні Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), появу третьої хвилі російської еміграції та посилення русифікації в УРСР.

Редакція “Kultury” негативно оцінила підписання Гельсінських домовленостей 1975 р. У виданій заяві відзначалося, що основною метою Москви на Женевській і Гельсінській конференціях було одержати визнання Заходом її територіальних здобутків періоду Другої світової війни, тобто status quo, і і її вимоги вповні задовільнили. Гельсінські домовленості перекреслювали надію народів і політичних емігрантів ЦСЄ на захист Заходом їхніх інтересів. Оскільки ставку на Америку і Захід було поховано, то “залишається розрахунок на процеси змін у СРСР, на рух опору в метрополії і колоніях останньої імперії світу та у прикутих до неї державах з “обмеженою суверенністю””³.

У 1960–1970-х роках на Заході появилася третя хвиля російської еміграції, яка складалася переважно з інтелектуалів і дисидентів: Владіміра Максимова, Віктора Некрасова, Валерія Чалідзе, Олександра Солженіцина та ін. Вони групувалися навколо журналу “Континент” (назва запропонована О. Солженіциним і мала

¹ Kowalczyk A. S. Giedroyc i “Kultura” / A. S. Kowalczyk. – Wrocław, 1999. – S. 161–162.

² Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski. Listy 1946–1969. – Warszawa, 1998. – Cz. 1. – S. 98–99.

³ Les archives de l’Institut Littéraire a Paris (AILP). – Les coupures de presse (CP). – 1975. – Vol. 2; Pieczęć. Miara odpowiedzialności // Dziennik Polski (Detroit). – 1975. – 17. IX.

бути антитезою до “Архіпелагу ГУЛАГ”). Третя хвиля, порівняно зі старшим поколінням російської еміграції, менш ворожо ставилася до проблеми незалежності неросійських народів СРСР.

Проблема Східної Європи актуалізувалася в період президентських виборів у США 1976 р. Під час других телевізійних дебатів у Сан-Франциско президент Дж. Форд заявив, що не існує радянського панування у Східній Європі і ніколи не існуватиме за правління його адміністрації. Дж. Картер скептично зазначив, що хотів би побачити Дж. Форда, який переконали американців польського, чеського і угорського походження, що їхні країни не перебували під пануванням СРСР. Цей інцидент став приводом для оголошення спільної заяви представників еміграції народів Центрально-Східної Європи. У ній стверджувалося, що у висловлюванні Дж. Форда відверто прозвучало те, що справді думає, точніше, що за нього думають Г. Кіссінджер і Г. Зонненфельдт. Звернення закликали емігрантів із країн ЦСЄ віддати свої голоси на виборах за кандидата від демократів Дж. Картера. “Очікуємо від Картера ясного і недвозначного формулювання іншої політичної лінії, вільної від печаті Гельсінкі і від цинізму “доктрини” Кіссінджера–Зонненфельдта. Політичної лінії, яка могла б допомогти реальному звільненню Східної Європи з-під справжнього радянського панування”. Заяву підписали: від поляків – Єжі Гедройць, від балтів – Ельта Пресс і Вінцас Мінцевічус, від чехів – редактор “Svedectvi” Павел Тігрід, від росіян – редактор “Континента” В. Максимов, від румунів – драматург Ежен Іонеску, від українців – редактор “Сучасності” Іван Кошелівець і від угорців – редактор “Irodalmi Ujsag” Тібо Мераі⁴. Підписання цієї заяви засвідчило існування неформальної групи політичних емігрантів ЦСЄ, які займали солідарну позицію у справах регіону. Потрібно зазначити, що за винятком представників прибалтійських народів і українців, всі решта сигнатарії будуть серед підписантів “Декларації в українській справі”.

У зв’язку із загостренням політичних переслідувань у СРСР Є. Гедройць запланував видати російський номер “Kultura” з порушенням проблеми національного питання у СРСР⁵. Він запропонував Б. Осадчуку написати статтю, в якій мали би ставитися і розв’язуватися питання ставлення нової російської еміграції і “Континента” до проблем Східної Європи і особливо України: “... треба спокійно показати, що програють велику сторінку, бо справи співпраці Східної Європи з Росією могли би бути обґрунтованим появи Континента”⁶.

У Люцерні 5–6 квітня 1975 р. відбувся II конгрес у справі свободи народів Східної Європи, на якому доповідь виголошував В. Максимов. Напередодні українці вимагали від російської сторони зайняти чітку позицію у справі визволення народів Радянського Союзу. Б. Осадчук пропонував Є. Гедройцю, щоб Ю. Чапський наді-

⁴ Europa Wschodnia “uwolniona” // Kultura (Paryż). – 1976. – № 11 (350). – S. 71–72; AILP. – CP. – 1976; Europa Wschodnia “uwolniona” // Nowy Dziennik (Jersey City). – 1976. – 20. X; Scharfe Kritik an Ford aus Kreisen des osteuropaischen Exils // Berliner Morgenpost (W. Berlin). – 1976. – 21. X.

⁵ AILP. – Bohdan Osadcuk. – List J. Giedroycia do B. Osadczuka. – Maisons-Laffitte, 1973. – 17. VII.

⁶ AILP. – Bohdan Osadcuk. – List J. Giedroycia do B. Osadczuka. – Maisons-Laffitte, 1975. – 27. II.

слав привітання конгресу “з чіткими постулатами і нагадуванням позиції великих росіян, таких як Філософов чи Федотов”⁷. Нагадаємо, що Д. Філософов був співпрацівником Б. Савінкова і одним із перших серед російського політикуму визнав право українців на самовизначення. У відповідь на намагання Є. Гедройця переконати українців ввійти до редколегії “Континента”, Б. Осадчук звертав увагу на посилену русифікацію УРСР та мовчання російської еміграції. Є. Гедройць запропонував українським емігрантам викласти свої вимоги. “Узгодьте свої постулати. Як я зрозумів, хочете якоїсь заяви в українській справі у “Континенті” та кооптації Кошелівця до редакції. Пропоную Вам опрацювати проект такої декларації і постараюся цю справу просунути і переконати Максимова. Думаю, що не повинно бути це важко, якщо декларація буде не крайньо максималістська”⁸. Б. Осадчук у листі від 25 березня 1976 р. виклав основні ідеї заяви, яку вимагалось від російської еміграції. Умовами співпраці висував “відкрите (виразне) засудження русифікації, задекларування повної солідарності у справі відокремлення України від Росії чи укладення відносин як рівні з рівними. До цього належить:

а) готовність до декларації у справі рівноправності російської меншини в Україні й української в Росії (шкільництво, преса, театри тощо),

б) готовність до пізніших договорів у справі обміну меншинами, тобто залишення України росіянами, а Росії українцями, плюс конкретні договори щодо меншин для решти груп населення на чужій території”⁹. Наявні архівні матеріали не дозволяють докладно простежити процес формування тексту декларації. Його основним автором треба вважати Б. Осадчука, який обговорював справу з І. Кошелівцем, очевидно, що правки вносив також Є. Гедройць.

У травні 1977 р. “Kultura” опублікувала “Декларацію в українській справі”. Декларація стверджувала шкідливість імперіалізмів як для інтересів гнобленої нації, так і для нації-носія, та згадувалося про кривди, завдані Україні польським імперіалізмом. Останньою колоніальною імперією сучасності визнавався Радянський Союз, і заявлялося про анахронічність його існування та невідворотність національного визволення народів, які перебувають у його складі. Імперіальну структуру СРСР поділялося на два рівні залежності: статус “обмеженої суверенності” у т. зв. народних демократіях Центрально-Східної Європи та статус повної несuverенності в народів у складі Радянського Союзу. “Перші з них перебувають у процесі советизації, але все ще не є русифіковані. Інші є советизовані та з кожним роком щораз інтенсивніше русифіковані”. Декларація заявляла, що долі одних та інших тісно пов’язані і не буде по-справжньому вільних поляків, чехів і угорців без вільних українців, білорусів, литовців і росіян. “Без росіян вільних від імперіальних амбіцій, які розвиватимуть своє власне національне життя та поважатимуть право інших народів на самовизначення”.

⁷ AILP. – Bohdan Osadczyk. – List B. Osadczyka do J. Giedroycia. – Berlin, 1975. – 21. III.

⁸ AILP. – Bohdan Osadczyk. – List J. Giedroycia do B. Osadczyka. – Maisons-Laffitte. – 1976. – 17. III.

⁹ Інтерв’ю з Єжи Гедройцем. – Мазон-Ляфіт. – 1999. – 18. IX; AILP. – Bohdan Osadczyk. – List B. Osadczyka do J. Giedroycia. – 1976. – 25. III.

Пріоритетність українського питання диктувалася тим, що українці – це найбільший поневолений народ СРСР, які разом із литовцями найбільш вперто прагнуть вибороти незалежне державне існування. Певною поступкою російським сигнитаріям була пропозиція референдуму щодо української незалежності. “На всякий випадок прямуємо до створення такого становища, в якому українці могли б вільно висловитись, чи прагнуть вони незалежного державного існування”.

Вказувалося на факти масового спротиву політиці русифікації в Україні та репресії з боку радянського режиму. Автори декларації порушували три проблеми: українське питання, проблему інших національних меншин СРСР та справу самого імперіального народу. “Для нього самого буде тим краще, чим швидше він зрозуміє, що ліквідація радянського колоніалізму настільки ж актуальна для нього, бо тільки вона може усунути загрозу майбутньої взаємної різни”. Декларація закликала російський опозиційний рух у СРСР та російську політичну еміграцію зміцнювати та поглиблювати співпрацю з борцями за незалежність України.

Декларацію підписали 14 представників російської, польської, угорської і чеської еміграції: А. Амальрик, В. Буковський, З. Бирський, Ю. Чапський, Є. Гедройць, Н. Горбаневська, Г. Герлінг-Грудзінський, Ю. Лободовський, В. Максимов, Т. Мераї, Д. Моравський, В. Некрасов, О. Смоляр та П. Тігрід¹⁰.

Про декларацію позитивно відгукувалась українська преса. Зенон Пеленський звертав увагу на відсутність під заявою прізвищ деяких російських дисидентів, які “або технічно не могли, але головню *не бажали* підписати”. До них він зараховував А. Солженіцина, А. Левітіна, А. Сінявського, Н. Коржавіна, Ж. і Р. Медведєвих та ін.¹¹. Редакція “Українського Слова” оцінила декларацію як важливий документ, який створює базу для спільних дій та зазначала, що це результат багаторічної праці Є. Гедройця щодо підтримки незалежності і примирення народів СРСР¹².

Високо оцінюючи появу декларації, І. Кедрин висловлював застереження щодо однієї з її вимог, щоб “українці могли вільно висловлюватися, чи прагнуть вони незалежного державного існування”. На його переконання, українці висловилися

¹⁰ Deklaracja w sprawie ukraińskiej // Kultura. – 1977. – № 5 (356). – S. 66–67; AILP. – CP. – 1977. – Vol. 1; Radio Free Europe. Polish Broadcasting. – 1977. – 22. V. – P. 9; Erklärung osteuropäischer Exilpolitiker über die Ukraine // Die Welt (Hamburg). – 1977. – 11. VI; 14 Émigré East Europeans Support Ukraine’s Freedom // Svoboda (Jersey City, N.J.). – 1977. – 29. V. – P. 15; Деклярація в українській справі // Вільне Слово. – 1977. – 28. V; Деклярація в українській справі // Українські Вісті (Neu Ulm). – 1977. – 22–29. V; Деклярація в українській справі // Голос Лемківщини. – 1977. – № 5 (126); Заява в українській справі // Шлях Перемоги (Мюнхен). – 1977. – 22. V. – С. 1, 6; Деклярація в українській справі // Свобода (Jersey City, N.J.). – 1977. – 4. VI; AILP. – CP. – 1977. – Vol. 2; Деклярація в українській справі // Мета (Мюнхен). – 1977. – № 7; Declaration sur la question Ukrainienne // L’Est Europeen. Problemes Actuels – Notes Historiques (Paris). – 1977. – № 154 (Juillet–aout). – P. 1–4.

¹¹ AILP. – CP. – 1977. – Vol. 1; Пеленський З. “Заява в українській справі”. Знаменна публікація в польському місячнику “Культура” / З. Пеленський // Християнський Голос. – 1977. – № 21 (1478).

¹² AILP. – CP. – 1977. – Vol. 1; Польсько-російська деклярація в українській справі // Українське Слово (Париж). – 1977. – 22. V; AILP. – CP. – 1977. – Vol. 2; Hermaszewski A. Melnykowcy o Deklaracji / A. Hermaszewski // Głos Polski (Toronto). – 1977. – 7. VII.

за свою незалежність і державність впродовж визвольної війни 1917–1921 рр. та у IV Універсалі 22 січня 1918 р. Бажаними, згідно з І. Кедриним, були б також підписи під декларацією не тільки редакторів журналів, а також А. Солженіцина та представника польського уряду в Лондоні. Тому не потрібно розглядати заяву як “доказ, що в *цілому* польському, російському чи чеському і мадярському суспільствах наступила *вже* повна ревізія їхнього дотеперішнього становища у відношенні до України і українського народу”, а кваліфікувати її як “поважні і варті найбільшого признання *симптоми*, що в ментальності ворожих дотепер впродовж довгих сторіч українцям народів почалася спасенна еволюція”¹³.

М. Платковський зазначав, що декларація – це не тільки вияв думки підписаних, але радше – певних середовищ, які вони представляли. Він оцінював декларацію як початок нової ери у взаємовідносинах українців із сусідами – природними союзниками. Теза про неможливість свободи поляків, чехів і угорців без вільних українців була усвідомленням тверджень українських політичних кіл щодо необхідності спільної боротьби поневолених народів. “Тут знаходить своє практичне примінення гасло “За нашу і вашу свободу!”, при чому, в нинішній момент, на першому місці стоїть боротьба за свободу народів СРСР, що одночасно означає боротьбу і за свободу сателітів й інших, нині ще вільних народів”. М. Платковський звертав увагу на відсутність питання кордонів у декларації, нагадуючи, що українські етнографічні землі Вороніжчини, Курщини, Харківщини та Кубані перебувають у складі РРФСР. Виступаючи прихильником етнографічного принципу кордонів, він вважав несвоєчасним піднімання українцями питання кордонів на тому етапі та виступав за необхідність зосередження зусиль на спільній визвольній боротьбі.

Різкі заперечення у М. Платковського викликали положення про можливість референдуму щодо незалежності України, яке було прийнято як поступка росіянам, які підписали заяву. “...дехто з росіян надіється, що після доби шаленої русифікації, депортації українців із своєї батьківщини і переселювання в Україну чужого елемента ... українці ... можуть висловлятися за продовження зв’язку – в тій чи іншій формі з Росією”. М. Платковський відкидав можливість проведення референдуму з двох причин: “...він є принижуючим для нас, як для великої і свідомої своїх прав нації” та через побоювання фальсифікацій з боку Москви під час проведення такого опитування¹⁴.

Оцінюючи значення заяви, Б. Осадчук писав: “Травнева декларація чотирнадцяти інтелектуалів із чотирьох сусідніх з Україною країн – це, як з погляду українців, так і з огляду на цілість міжнародних відносин у цій частині Європи, перший крок до розірвання заклятого чи радше проклятого кола ненависті, недовіри чи ... байдужості”. Звернувши увагу на пов’язаність економік УРСР зі своїми західними сусідами, Б. Осадчук висловлював надію, що декларація 1977 р. може стати першим кроком для появи в майбутньому центральноєвропейської федерації¹⁵.

¹³ AILP. – CP. – 1977. – Vol. 1; Кедрин І. Поділені – згинемо... / І. Кедрин // Вісті Комбатанта (Торонто; Нью-Йорк). – 1977. – № 5–6. – С. 7–8.

¹⁴ AILP. – CP. – 1977. – Vol. 1; Платковський М. Про “Декларацію в українській справі” / М. Платковський // Свобода (Jersey City, N.J.). – 1977. – 23. VI. – С. 2–3.

¹⁵ X. Y. Ukraina – szkic sytuacji // Nowa Koalicja. – 1985. – № 1. – S. 3–9.

М. С. [М. Стиранка] писав, що завдання декларації – усунення психологічних і політичних перешкод з метою створення умов для співпраці емігрантів зі Східної Європи, зокрема, українців і росіян. Український журналіст відзначав нелогічність положень декларації: твердження про найвпертішу боротьбу українців за свою самостійність поєднувалося із пропозицією референдуму, чи хочуть вони цієї самостійності. “Сама ідея такого голосування абсурдна. В історії боротьби за самостійність не було ще такого випадку, щоб народові, який за це бореться, підсунули ідею голосування, чи він далі хоче жити в імперії, проти якої він бореться”¹⁶.

Так, найбільше заперечень викликала в українській еміграції фраза з декларації про необхідність референдуму щодо бажання українського народу незалежності. На їхню думку, український народ вже висловився впродовж столітньої боротьби за свою державу¹⁷.

Ставлення російської еміграції до декларації спочатку було відверто ворожим. В № 11 “Континента” було надруковано статтю Сергія Рафальського, твердження якої фактично перекреслювали положення підписаної редакторами журналу декларації і публікація якої очікувалося у № 12. Українське питання С. Рафальський трактував як австрійську і польську інтригу. Незважаючи на замітку редакції, що вона не поділяє деяких поглядів автора, особливо в польському і єврейському питаннях, на думку українських публіцистів, сама публікація такої статті свідчила про нещирість редакторів російського журналу при підписанні декларації¹⁸.

Анатолій Михайловський стверджував, що ця заява ніколи не стане історичною, однак буде каменем спотикання в майбутніх польсько-російських відносинах. Її мета – не допустити повернення багатонаціональної Російської Імперії та підміна боротьби з інтернаціональним комунізмом ставкою на розчленування Росії. А. Михайловський пригадував, що перша і друга хвиля російської еміграції не погоджувалася на поступки в українському питанні. “Таку сумнівну “честь” бере на себе – правда, досить незначна – частина так званої “третьої хвилі” еміграції”¹⁹.

Деякий час російські сигнатори пробували захищати свої вимоги щодо плебісциту. В інтерв’ю В. Максимова і Н. Горбанєвської, даному Г. Герлінгу-Грудзінському й опублікованому в листопадовому номері “Kultury”, російські представники наполягали на своїй вимозі щодо проведення плебісциту в Україні. Для обґрунтування

¹⁶ АИЛР. – СР. – 1977. – Vol. 2; М. С. Декларация і імперіяльні мрії // Мета. – 1977. – VII.

¹⁷ АИЛР. – СР. – 1977. – Vol. 1; Б. О. Про плебісцит крови // Шлях Перемоги (Мюнхен). – 1977. – 22. V; Подолянин В. Дякую за “Декларацию в українській справі”, але... / В. Подолянин // Шлях Перемоги (Мюнхен). – 1977. – 26. VI; Декларация в українській справі // Батьківщина. – 1977. – № 11 (1395); Дэкларация дысыдэнтау // Беларускі Голас. – 1977. – VI.

¹⁸ АИЛР. – СР. – 1977. – Vol. 2; Платковський М. Антиукраїнські виступи “Континенту” / М. Платковський // Мета. Орган української національно-державницької думки / The Goal / Das Ziel / Le But. – 1977. – № 7 (136). – С. 1–2; М. С. Декларация і імперіяльні мрії // Мета. – 1977. – VII; Стиранка М. Імперіялістичне мрякобісся / М. Стиранка // Українське Слово (Париж). – 1977. – 10. VII.

¹⁹ АИЛР. – СР. – 1977. – Vol. 2; Михайловський А. Пакт между “Континентом” и “Культурой” / А. Михайловський // Голос Зарубежя (Мюнхен). – 1977. – № 7.

своїєї позиції вони посилалися на думку українських в'язнів і А. Сахарова. М. Стиранка пояснював, що для українських політв'язнів вимога плебісциту – тактичний захід у радянських умовах і не має нічого спільного із пропозицією плебісциту після розпаду СРСР, на чому наполягали російські емігранти. М. Стиранка робив висновок, що “вперта ставка росіян на плебісцит в Україні – тільки доказ того, що вони за будь-яку ціну і далі хочуть втримати в цілості імперію”²⁰. У дискусії щодо плебісциту про незалежність України Ю. Лободовський відстоював позицію про можливість плебісциту за умови залишення України російськими колоністами, які є інструментом русифікації і які не повинні мати впливу на рішення про право українського народу на свою державність²¹.

“Декларацію в українській справі” опублікували в № 12 “Континета”, однак зі змінами. Була відсутня вимога референдуму щодо бажання українців до незалежності та серед підписантів появилось ім'я А. Галіча. Російська монархістська еміграція різко розкритикувала третю хвилю еміграції за “Декларацію в українській справі”²². Тільки у № 14 “Континента” було опубліковано декларацію зі спростуванням попередніх вилучень²³.

На прес-конференції “Європейської групи зв'язку” (1968) в Лондоні, яку вів Лешек Колаковський, російські політемігранти В. Буковський і В. Максимов зачитали від імені російської еміграції декларацію про національне питання. У ній російські демократи заявляли про цілковите і беззастережне визнання права кожного народу на самовизначення, засудження спроб будь-якого народу розпоряджатися долею інших та підтримку кожного руху за національне відродження та національну незалежність. Вони підтримували всі національні меншини в їхній боротьбі за збереження своєї національності, мови, культури, релігії та освіти. “Ми вважаємо за потрібне, щоб у районах, населених національними меншостями, державні урядовці говорили мовою цих меншостей і протестуємо проти будь-яких заходів, що мають за мету звести національні меншості до становища громадян другої кляси”. У документі висловлювалась підтримка Польському Робітничому Комітетові на оборону людських прав та “Хартії-77” та повторювалося гасло “За нашу і вашу свободу!”. Декларацію підписали Людмила Алексєєва, Владімір Буковський, Борис Бейл, Ніколай Вільямс, Анатолій Гладілін, Наталія Горбанєвська, Вадим Делоне, Ірина Белгородська-Делоне, Наум Корявін, Нікіта Кривошея, Кронін Любарський, Владімір Максимов, Ігор Мельчук, Ернест Неізнестний, Віктор Некрасов, Галина Салова, Владімір Тельніков, Ефім

²⁰ АІЛР. – СР. – 1977. – Vol. 2; Стиранка М. Національні проблеми й російські ліберали / М. Стиранка // Новий Шлях (Торонто). – 1977. – 17. XII. – С. 2–3.

²¹ АІЛР. – СР. – 1979. – Vol. 1; Бовдзей В. Бессмертный пан Заглоба / В. Бовдзей // Часовой. Орган связи Российского национального движения (Брюссель). – 1979. – № 2. – С. 7–9.

²² АІЛР. – СР. – 1978. – Vol. 1; Бовдзей В. Кому и зачем нужна независимая Украина? / В. Бовдзей // Часовой. Орган связи Российского национального движения (Брюссель). – 1978. – № 1 (610). – С. 8–10.

²³ АІЛР. – В. Osadcuk. – List J. Giedroycia do B. Osadcuka. – Maisons-Laffitte. – 1978. – 11. I.

Еткінд, Тетяна Тодорович. Українська преса із задоволенням відзначала відсутність у декларації будь-яких застережень щодо плебісциту²⁴.

Декларація створила передумови для українсько-російського зближення на рівні еміграційних середовищ. У Вашингтоні 30 вересня 1979 р. було підписано спільну заяву із взаємним визнанням права обох народів на державну незалежність, констатацією загрози русифікації та проголошенням наміру щодо надання суспільної, культурної і релігійної автономії національним меншинам у Росії й Україні. “Російська сторона визнає своїм обов’язком сприяти поглибленню процесу боротьби за незалежність і демократизацію України”. Заяву підписали з українського боку: Степан Процик, Михайло Воскобійник, Роман Ільницький, Марта Богачевська-Хомяк, Ростислав Хомяк, Роман Барановський і Дмитро Корбутяк, а з російського боку: Владімір Буковський, Наталія Горбанєвська, Владімір Максимов²⁵. Пізніше з принципами заяви погодились Віктор Некрасов, Ернест Неізнестний, Валерій Чалідзе, Павел Літвінов²⁶.

Відповіддю на “Декларацію в українській справі” стала “Декларація солідарності”, прийнята влітку 1977 р. Українським демократичним рухом, який об’єднував на принципах федерації три політичні партії: Українську революційно-демократичну партію (УРДП), Організацію українських націоналістів за кордоном (ОУН), Українське національно-демократичне об’єднання (УНДО) та незалежних українських демократів. “Декларація солідарності” одобряла позицію представників російської, польської, угорської і чеської еміграції за моральну підтримку, надану українському народові в період важких випробувань. Автори звернення висловлювали застереження щодо референдуму про українську незалежність, заявляючи, що український народ впродовж останніх десятиліть багаторазово підтверджував своє прагнення до державної незалежності. Українські політики від імені народу заявляли про прагнення влаштувати співжиття зі своїми сусідами на основі взаємної довіри, миру і дружби. Автори звернення висловлювали надію, що декларація стане “поштовхом до створення сприятливого клімату для того, щоб демократичні сили Радянського Союзу, сателітних держав і тих, які працюють на еміграції, стали одним фронтом у боротьбі за національне, соціальне і політичне визволення”. Декларацію підписали 29 українських громадських та культурних діячів зі США, Німеччини, Канади, Великої Британії і Франції, серед них Василь Витвицький, Михайло Воскобійник, Михайло Добрянський, Роман Ільницький, Анатоль Камінський, Володимир Кубійович, Юрій Лавріненко, Любомир Макарушка, Омелян Пріцак, Мирослав Прокоп, Іван Лисяк-Рудницький, Юрій Шевельов та ін.²⁷

²⁴ АИЛР. – СР. – 1978. – Vol. 2; Російська заява в національному питанні // Українське Слово. – 1978. – № 1934. – 17. XII.

²⁵ Oświadczenie rosyjsko-ukraińskie // Kultura. – 1980. – № 11 (398). – S. 59–61.

²⁶ Poparcie dla “Oświadczenia rosyjsko-ukraińskiego” // Kultura. – 1981. – № 4 (403). – S. 97.

²⁷ АИЛР. – СР. – 1977. – Vol. 2; Декларація солідарності (з приводу “Декларації в українській справі”, підписаної діячами польської, російської, угорської і чеської еміграції) // Український Голос (Вінніпер). – 1977. – 13. VII; Декларація солідарності (з приводу “Декларації в українській справі”, підписаної діячами польської, російської, угорської і

У травні 1978 р. під час міжнародного з'їзду українських вчених у Лондоні (Канада) Б. Осадчук виступив з ініціативою підписання звернення до вищих органів влади УРСР на захист польської меншини. У документі, посилаючись на міжнародні договори і Гельсінські домовленості, з метою утвердження й поглиблення добросусідських відносин між українцями і поляками, вимагалось надання полонії на Україні повних прав у шкільництві та культурному житті. Українські науковці критикували нищення чи занедбування польських історичних пам'яток в Україні і вимагали поширення опіки на польську культурну спадщину²⁸. Звернення підписали українські історики, економісти та політологи з університетів Канади, США і Європи: М. Богачевська-Хом'як, В. Бурггардт, Т. Гунчак, М. Царинник, М. Чернецька, Л. Рендзей, І. Лисяк-Рудницький, П.-І. Потічний, Б. Осадчук, Г. Соуцек, Ф.-Е. Сисин, Р. Шпорлюк, В. Верига, О. Воловина, Б. Винар, Л. Винар, І. Винницький²⁹.

“Декларація в українській справі” здійснила значний вплив на суспільно-політичні процеси у ЦСЄ. Наприкінці життя на запитання про найважливіші здобутки “Kultury” Є. Гедройць на перше місце поставив видання книг, які “стали у Краю одним з чинників кристалізації національного, політичного і культурного опозиційного руху”. На друге місце редактор поставив переконання російських опозиціонерів про право України на самостійне існування та польського суспільства в необхідності нормалізації відносин зі східними сусідами навіть за ціну відмови від Львова і Вільна³⁰. Вперше в повоєнний період певний сигмент російської політичної еліти визнав право українського народу на самовизначення і незалежність. Декларація, яку підписали представники сусідніх народів, які в різні періоди володіли українськими землями, означала відмову від територіальних реваншів і претензій, поліпшила атмосферу довіри, дала імпульс проведенню польсько-українських конференцій та інших акцій у напрямку польсько-українського примирення. Проголошення “Декларації в українській справі” створило передумови для підписання міжурядової “Польсько-української декларації”³¹ (Лондон, 28 листопада 1979), “Заяви про принципи польсько-української співпраці”³² (Париж, травень 1987) та міждержавної “Декларації про примирення і порозуміння” (Київ, 1997).

чеської еміграції) // Сучасність (Мюнхен). – 1977. – № 10. – С. 119–120; Декларація солідарності (З приводу “Декларації в українській справі”, підписаної діячами польської, російської, угорської і чеської еміграції) // Вільне Слово. – 1977. – № 28–29.

²⁸ AILP. – CP. – 1978. – Vol. 1; Ukraińscy naukowcy apelują o prawa dla mniejszości polskiej na Ukrainie // Nowy Dziennik (Nowy Jork). – 1978. – № 1841; AILP. – Bohdan Osadczuk. – List B. Osadczuka do J. Giedroycia. Nowy Jork. – 1978. – 7. VI.

²⁹ AILP. – CP. – 1978. – Vol. 2; Женецький С. Українські професори домагаються прав для поляків в Україні / С. Женецький // Голос Лемківщини. – 1978. – № 11 (180).

³⁰ Інтерв'ю з Єжи Гедройцем. – Мазон-Ляфіт. – 1999. – 18. IX; AILP. – CP. – 1979. – Vol. 1; Wywiad “Biuletynu Informacyjnego” KSS “KOR” z Jerzym Giedroyciem // Dziennik Polski. – 1979. – 25. I.

³¹ Deklaracja polsko-ukraińska z 1979 r. na tle historycznym // Zeszyty Historyczne (Paryż). – 1997. – № 121. – S. 97–99.

³² Archiwum prywatne J. Targalskiego w Warszawie. Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej.